

שאלה 1

תיאור מקרה: דני מכיתה ד' החליט לארגן חרם על נגה משום שהיא סיפרה למורה שהוא שבר חלון של בית הספר בהפסקה. מלבד שתי חברותיה הקרובות של נגה כל ילדי הכיתה לא דיברו איתה במשך שבועיים. הצביעו על מקור אפשרי להתנהגות של דני ושל ילדי הכיתה האחרים על פי באומייסטר, קקס ופרום. הציעו דרכים קונקרטיות ככל האפשר להתמודדות עם תופעה זו אשר מבוססות על רעיונותיהם של ההוגים בהם דנתם. נמקו מדוע יבחרו ההוגים הללו בדרך זו.

פרום פותח את דיונו בדבר אחת השאלות הפילוסופיות המשמעותיות- האם אדם טוב או רע מיסודו, הרלוונטית בין היתר לדרכו של המחנך מול תלמידיו- האם תלמידים נוהגים באלימות ובתוקפנות משום שהם רעים, שאז תגדל אזלת ידו של המחנך מול אופי שאינו בר שינוי, או שהתשובה ביסודה נמצאת במהות מורכבת מזה.

לדעתו של פרום, זכות הבחירה היא זכות בסיסית שהאדם חותר אליה, גם בעת דיכוי. גם במקרא, באדם שני יצרים לטוב ורע, ועליו לבצע בחירות בין הטוב לרע- בין המוות לבין החיים, כאשר ההחלטה הסופית היא של האדם עצמו. השקפת המקרא אינה גורסת כי האדם רע מיסודו, אולם היכולת המרבית של הטוב אינה מושגת על ידו בהכרח, ועליו לבצע בחירות כדי להשיגה. נקודת המוצא של פרום היא שטבע האדם הוא מהות ממשית שניתן לדון בה, ונקודת הסיום שלו היא שאותה מהות אינה רעה או טובה בממשותה, כי אם סתירה פנימית העוגנת בעצם הקיום האנושי, בין שביו של האדם בטבע לבין היותו בן חורין. ההתמודדות עם הסתירה הזו יכולה לבוא לדעתו של פרום בשתי צורות: נסגנות, שתוצרה הוא רוע לב כתופעה ספציפית, לעומת ההתקדמות לפתרון, שמולידה קונפליקט חדש, שמקדם את האדם לפתרון נוסף, וחוזר חלילה.

מהו אם כן מקורם של מעשים רעים? פרום מתאר סוגי אלימות בבני אדם, חלקם נועדו לשעשוע, חלקם לשם הישרדותו, ויש אף רוע שמקורו בפתולוגיה. האבחנה בין טיפוסי אלימות שונים, מושתתת על הבנת המניעים הלא מודעים של כל אחד מסוגי הרוע, לשם הבנת התוצר- ההתנהגות הרעה. האדם מועד לשני סוגי הפתרונות- נסיגה והתקדמות, כאשר איזון ביניהם פירושו חופש לבחור. בהעדר איזון, כמו במצבים מתמשכים של הקשחת לב, נעדרת אפשרות הבחירה מהאדם.

האם בחירתו של דני בחרם על ילד אחר מקורה בהקשחת לב כזו עד שהוא נעדר יכולת בחירה מהשלכות המעשה השליליות על האחר? כנראה שהתשובה לכך היא שלילית, שכן דני מתואר כילד רגיל, ללא הפרעות פתולוגיות או חריגות. ייתכן שדני **בחר** באפשרות הנסגנית שתוצרה רוע, כדי להתמודד עם קונפליקט אחר, מתוך כוונה להרע ל'נגה המלשינה'. אין זו אלימות לשם שעשוע, אלימות מדומה או מקרית, אלא תוקפנות הגנתית מצד דני- מארגן החרם, ואמונה בסכנות מדומות מצד ילדי הכיתה שנשמעו להוראתו של דני. ייתכן שאלו חשו מאוימים מצד מארגן החרם, בעל הסמכותנות. דני יכול היה להסברי שבפעם הבאה נועה תלשין על חבר אחר מהכיתה שייפגע, כדי לגרום לחברי הכיתה לנהור אחריו, ועל כן יש להענישה באופן קולקטיבי. ילדי הכיתה בחרו לבטל עצמם מפני תוקפנותו של דני.

ומה בדבר המניע של דני למעשה שכזה? ניתן לטעון להגנתו, שכילד לא הבין את השלכות מעשיו. אולם, עצם העבודה שביקש לרתום את הכיתה כעונש כוללני לנועה, מצביע על כך שהבין שעונש חברתי של הרוב משמעותי ביותר. ייתכן כי מקורו של הרוע בדני הוא נרכסיזם פגוע- ולפיו לא ייתכן שמישהו העז לדבר בגנותו. במקרה כזה הוא לא לוקח בחשבון השפעות פוטנציאליות של מעשיו, אלא מרוכז בהשבת כבודו החסר. אפשרות נוספת היא שדני חש מאוים בעצמו מעצם הגילוי ששבר את החלון, בשל עונש שיבוא בעקבות כך.

לדברי באומייסטר, המחקר על הרוע מעלה פרדוקס, ולפיו אנשים עשו, עושים וכנראה יעשו מעשים אכזריים ורעים משחר ההיסטוריה, ובכל העולם, ומאידך אנשים בקושי נוטים לתאר את עצמם כרעים. כיצד ייתכנו מעשי רוע רבים כל כך ללא עבריינים? באומייסטר מראה באחד ממחקריו כי התפיסה של הרוע משתנה כאשר אנו נמצאים בצד הקרוב או בצד מבצע העבירה: בסיפורים שתיארו את הקרבן, הוצג העבריין שמבצע עבריה מתוך רוע וללא מניע ראוי. מנגד, בסיפורי העבריין, העבריין כמעט אף פעם לא הציג את עצמו כרעים הפועלים ללא מניע. לרוב, אלו הציגו את מעשיהם כמוצדקים או לפחות כבעלי מניע מובן.

דני רתם את ילדי הכיתה וייתכן שהם עצמם גם חשבו כי זו התנהגות ראויה וכלל לא בריונית, מאחר שהם מענישים חבר על מעשה הלשנה- שאינו ראוי בקרב חברים, כדי שלא יזור על עצמו שוב, בעוד שגגה סובלת מההתנהגות הבריונית שהפעיל כלפיה דני ויתר חברי הכיתה. נראה כי המניע, בשונה מדברי באומייסטר, אינו נעלם מנגה, שיודעת ש"הוענשה" בכך שמסרה את שמו של דני למורה. לדברי באומייסטר, אלימות היא לרוב תוצר של פעילות בין שני צדדים שהסלימה, ולכן שאלה מיותרת היא "מי התחיל". הן הקרבן והן העבריין הם בעלי דעה קדומה ביחס לאירוע אלימות. אם נבחן את ארבע שורשי הרוע, כפי שמתאר באומייסטר, ניתן לסווג את התנהגותו של דני בשני אופנים: רוע אינסטרומנטלי- "חינוך" של נגה על מעשיה ועל היותה "מלשנית" וכדי להפחיד ולהפחיד וילדים אחרים, שלא יעזו לעשות זאת בשנית, וכן רוע הנובע מתחושת איום על האגו של דני- נגה פגעה בו, היא הלשינה עליו, וכתוצאה מכך יאלץ כנראה לשאת בתוצאות מעשיו. מדוע כשלו יתר חברי הכיתה ושיתפו פעולה עם דני? כאן ייתכן שדני הפעיל שכנוע שמעשיו נכונים וכך יש לנהוג כלפי המלשינים, וייתכן שהפעיל אלימות כלפי הילדים אחרים, בהפחידו אותם באם לא ישתפו פעולה עימו. נראה כי זהו רע שקל יותר לחברי הכיתה להזדהות עימו, גם משום שמלשנות נחשבת לתכונה מאוסה בקרב חברים, וגם משום שחששו שזה יגיע אליהם. לעומתם, שתי חברותיה של נגה שלא שיתפו פעולה עם החרם, למרות שהסתכנו בהתנהגות שכזו, בהיותן חריגות, הפעילו שליטה עצמית, מתוך היותן קרובות לנגה, וראו את שעולל לה החרם, והזדהו עימה כקרובן.